

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
Інститут права ім. князя Володимира Великого

МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНОГО І ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції.
Київ, МАУП, 19 травня 2006 р.*

Київ 2007

ББК 67.9(4УКР)304я43
А43

Відповідальний редактор *В. М. Чирков*
(видання здійснене в рамках проекту “Наукові праці МАУП”)

За загальною редакцією канд. юрид. наук *Р. Б. Прилуцького*

Актуальні проблеми цивільного і господарського права: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, МАУП, 19 трав. 2006 р. / За заг. ред. Р. Б. Прилуцького. — К. : МАУП, 2007. — 268 с. — Бібліогр. в кінці статей.

ISBN 978-966-608-735-8

Розглядаються загальні проблемні науково-теоретичні питання співвідношення цивільного і господарського права, шляхів подальшої кодифікації цивільного та господарського законодавства, правового регулювання зобов’язально-договірних відносин, правового статусу суб’єктів господарювання, цивільних і господарських відносин, речові права та інші проблеми, що ставляться наукою цивільного і господарського права та юридичною практикою.

Для правників — науковців, викладачів, аспірантів, пошукачів і студентів юридичних навчальних закладів, широкого кола правників-практиків.

ББК 67.9(4УКР)304я43+67.304я43

ISBN 978-966-608-735-8

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2007

Короткін І. В. <i>Проблеми кодифікації господарського права</i>	110
Костюк В. М. <i>Деякі аспекти співвідношення цивільної і трудової правосуб'єктності у контексті побудови ефективної моделі національного права України</i>	118
Кудрявцева В. В. <i>Інвестиційний кодекс як логічний крок розвитку інвестиційного законодавства України</i>	124
Луценко О. К. <i>Актуальні проблеми шлюбного договору в аспекті цивільно-правових договорів</i>	130
Мельниченко О. І. <i>Відповідальність за недобросовісну конкуренцію, пов'язану із неправомірним використанням об'єктів промислової власності</i>	139
Мещерякова Т. С. <i>До проблеми розвитку інституту неспроможності в Україні</i>	167
Мілаш В. С. <i>Підприємницький комерційний договір: проблема визначення змісту правової категорії (поняття)</i>	175
Міхатуліна О. М. <i>Порівняльне господарське законодавство і шляхи його застосування в господарському праві України</i>	181
Павлик Л. З. <i>Проблеми гармонізації законодавства України до права Європейського Союзу</i>	190
Перець В. І., Степанова В. В. <i>До проблеми законодавчого визначення організаційно-правових форм юридичних осіб</i>	201
Прилуцький Р. Б. <i>Щодо поняття та організаційно-правових форм біржі</i>	208
Радченко Г. О. <i>Проблемні питання винаходу як об'єкта права інтелектуальної власності</i>	225
Розгон О. В. <i>До питання про обов'язкову частку у спадщині</i>	235

В. І. ПЕРЕЦЬ

*канд. юрид. наук, проф. кафедри цивільно-правових дисциплін
Інститут права ім. князя Володимира Великого МАУП,
м. Київ*

В. В. СТЕПАНОВА

*Народний університет права, економіки та управління,
м. Київ*

ДО ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Аналізуються норми Цивільного кодексу України щодо організаціїно-правових форм юридичних осіб, обґрунтовується необхідність їх удосконалення.

З 1 січня 2004 р. набрали чинності Цивільний і Господарський кодекси України (далі — відповідно ЦК і ГК). Їх застосування виявило низку проблем у теорії і практиці, у тому числі щодо реалізації правил статей про організаційно-правові форми юридичних осіб.

Важливість законодавчого визначення організаційно-правової форми юридичної особи зумовлена низкою обставин, серед яких необхідно виокремити такі:

1. Учасниками цивільних правовідносин є фізичні та юридичні особи, тобто переважна більшість суспільства, умовно структурованого (поділеного) за ознакою участі в цивільних правовідносинах. Зазначимо, що фізичні особи є засновниками (учасниками), представниками, працівниками юридичних осіб — учасників цивільних правовідносин. Таке об'єднання фізичних та юридичних осіб свідчить про актуальність належного правового регулювання питань, які є предметом цього дослідження.

2. На юридичні особи ст. 15–17 ЦК покладено обов'язок захисту цивільних прав та інтересів фізичних осіб. Наприклад,

Закон України “Про захист прав споживачів” на юридичних осіб — виробників продукції, виконавців робіт і продавців — покладає обов’язок забезпечувати належну якість товарів, послуг і робіт для споживачів, якими є фізичні особи. Державні органи, у тому числі судові, а також громадські організації споживачів зобов’язані захищати права і законні інтереси останніх [9].

3. Юридична особа приватного права повинна мати своє найменування, яке містить необхідну інформацію про її організаційно-правову форму [2; 3, ст. 90]. Остання включає сукупність ознак, які визначають правовий статус юридичної особи, дають можливість її персоніфікувати, відокремити одну від іншої.

4. Організаційно-правова форма юридичної особи має прикладне значення. Всі юридичні особи включаються до Державного класифікатора організаційно-правових форм господарювання. Від того, до якої класифікаційної групи юридична особа буде належати, залежить дуже багато. Класифікатор, зокрема, використовують податкові органи для цілей оподаткування, а органи статистики і державного господарського управління — для виконання власних функцій. Належність юридичної особи до зазначеної у Класифікаторі групи прямо або опосередковано зумовлює форми впливу на неї державних органів та органів місцевого самоврядування [4; 5, ст. 12].

5. Загальні положення норм гл. 7 ЦК про юридичну особу та її організаційно-правову форму поширюють свою дію на інші інститути цивільного, а також на відповідні інститути господарського права [11, 12]. Тому, щоб попередити складнощі у застосуванні статей гл. 7 ЦК, законодавець зобов’язаний був чітко виписати норми щодо організаційно-правових форм юридичних осіб, надати, як було це зроблено в Російській Федерації та інших державах СНД, по можливості, їх повний перелік, класифікувати та зробити, де це потрібно, відсилання до інших законів.

Системний аналіз норм ЦК і ГК показав, що в Україні досвід РФ не використано. Наше законодавство не дає ґрунтовних і чітких визначень організаційно-правових форм юридичних осіб. Це призводить до неоднакового розуміння змісту відповідних норм, їх суперечностей, дублювання правових інститутів, наприклад, гл. 8 ЦК і гл. 9 ГК.

Відповідно до ст. 80 Цивільного кодексу України юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку; вона наділяється цивільною правоздатністю і дієздатністю, може бути позивачем і відповідачем в суді. Тобто узагальнюючою назвою будь-якої юридичної особи є організація. Вона, як це визначено в ч. 1 ст. 90 ЦК, повинна мати своє найменування, яке містить інформацію про її організаційно-правову форму.

Поняття “організаційно-правова форма” закон не розкриває. Однак ч. 1 ст. 83 ЦК “Організаційно-правові форми юридичних осіб” встановлено, що “Юридичні особи створюються в формі товариств, установ та в інших формах, встановлених законом”. Крім цього, у ч. 2 і 3 ст. 83 ЦК подано визначення товариства та установи.

- Товариство. Це організація, створена шляхом об’єднання осіб (учасників), які мають право участі у цьому товаристві.

Товариства, залежно від наявності чи відсутності мети отримання прибутку, поділяються на підприємницькі і непідприємницькі. Сутність непідприємницьких товариств, згідно зі ст. 85 ЦК і ст. 52 ГК, полягає в їх неприбутковості, а місце в системі суб’єктів господарювання цих юридичних осіб взагалі не визначено [2, гл. 7; 3, гл. 5].

- Установа. Це організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об’єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Установи, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 83 і ст. 86 ЦК, є непідприємницькими юридичними особами. І установи, і непідприємницькі товариства можуть, поряд зі своєю основною діяльністю, здійснювати підприємницьку діяльність, якщо інше не встановлено законом і якщо ця діяльність відповідає їх статутній меті та сприяє досягненню зазначеної мети. Види установ у законі не визначені.

- Інші форми. Вони можливі тільки у випадках, передбачених законом. Наприклад, Законом України “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 р. передбачена організаційно-правова форма юридичної особи — заклад [6; 8]. Однак у ЦК види і перелік назв як установ, так і інших форм організацій відсутні, що є суттєвою законодавчою прогалиною.

У ГК і податковому законодавстві, на відміну від ЦК, узагальнюючим поняттям юридичної особи — суб'єкта господарювання використано “підприємство”. Підприємствами визнані також товариства, у тому числі створені однією особою, кооперативи, суб'єкти господарювання об'єднань громадян, релігійних організацій тощо. Організаціями визначаються тільки кредитні спілки, а благодійні фонди — і організацією, і установою [4, гл. 9, 10; ст. 130, 131].

Також є інші суперечності у змісті та у понятійному апараті норм ЦК і ГК, що неприпустимо в законодавчій сфері. Їх наслідком часто є прийняття розмитих, нечітких і таких, що виходять за межі закону відомчих нормативних актів, а у підсумку — спотворення практики.

Як приклад наведемо Державний класифікатор України — ДК 002:2004 “Класифікація організаційно-правових форм господарювання”, затверджений наказом Держкомітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97 [10]. Класифікатор є технічно-допоміжним документом, який сприяє обліку, збиранню, узагальненню статистичної та адміністративної інформації щодо створених суб'єктів господарювання. Зрозуміло, що він не може будь-яким чином впливати на визначення засновником найменування юридичної особи. Однак це не звільняло розробника Державного класифікатора дотримуватися норм законодавства. Наприклад, у п. 3.4.1 цього документа, з посиланням на ст. 83 ЦК, дається абсолютно надумане визначення організації (установи, закладу), а це може ввести користувача Класифікатора в оману, якщо його не співставити з цим законом. Так, Держкомітет розглядає організації, установи, заклади як тотожні, хоча за законом вони мають різну правову природу, аналіз якої вже частково наведено.

У п. 3.4.6 Класифікатора, без посилання на закон, дається таке ж надумане визначення приватної організації (установи, закладу). За кодом 400 “Організації (установи, заклади)” в одну групу об'єднані протилежні за своєю сутністю, метою, функціями органи виконавчої влади, місцевого самоврядування, державні і приватні організації (установи, заклади) та ін., що є неприпустимим. Унаслідок цього користувачі Класифікатора — органи центральної виконавчої влади — коментують поняття

“організація”, “заклад”, “установа” як тотожні, що включають державні, комунальні, приватні установи, заклади освіти, лікарні, клініки, установи МВД, виправно-трудова колонія тощо. Однак такий підхід не відповідає закону, порушує права і законні інтереси власників майна, на основі якого створені юридичні особи приватного права.

Ми вже наводили норми закону, з яких випливає, що “організація” є узагальнюючим поняттям будь-якої юридичної особи. Аналіз відмінностей установи і закладу ми продовжимо на прикладі вищого навчального закладу (далі — ВНЗ).

Складовими правової характеристики установи, крім уже наведених, є: наявність складеного засновником (засновниками) установчого акта, в якому зазначені мета, майно і структура управління установи, яка, у свою чергу, може включати не тільки виконавчий, а й інші органи управління; обов’язкова наявність у структурі управління установою наглядової ради для нагляду за управлінням майном і додержанням мети її діяльності; власне найменування з інформацією про характер діяльності установи; відсутність у засновника (засновників) права управління установою, і навпаки, право суду змінювати мету чи структуру установи [2, ст. 83, 87–90, 101–103].

Наведена характеристика установ свідчить, що приватні власники майна, переданого установі, суттєво обмежені у праві господарського управління ним. Так, ст. 101, 103 ЦК не узгоджуються з ч. 4 ст. 13 Конституції України та ст. 321 і 325 ЦК. На наш погляд, правила норм ЦК щодо установ були призначені передусім для регулювання діяльності юридичних осіб, заснованих на державній формі власності (наприклад, державних наукових установ), а тому вони потребують удосконалення [1; 2].

Правові обмеження власників установ не стосуються юридичних осіб-закладів, зокрема ВНЗ. Власник (засновник) розробляє не засновницький акт, а статут, в якому визначає своє місце в діяльності ВНЗ. Так, управління ним власник здійснює безпосередньо або через уповноважений орган (особу), тобто він унеможливорює будь-яку втрату свого впливу на діяльність закладу. Не має потреби включати в назву ВНЗ інформацію про характер його діяльності. На це питання дає відповідь тип ВНЗ (універси-

тет, інститут, академія тощо), зазначення якого в назві є обов'язковим. Створення наглядової ради у ВНЗ третього або четвертого рівня акредитації (крім національного) не є обов'язковим [8, ст. 23–25, 27–32]. Таким чином, закон не обмежує конституційні права власника закладу, як це має місце при заснуванні установи.

Проведений аналіз дає підстави для таких висновків:

1. Норми ЦК про організаційно-правові форми юридичних осіб потребують удосконалення. Необхідно, зокрема, дати законодавче визначення організаційно-правових форм, їх перелік і чітке розмежування.

2. Гл. 6 і 7 ЦК і гл. 5–7 і 9 ГК не узгоджені, має місце дублювання нормативного матеріалу.

3. До цього часу не приведені у відповідність до ЦК важливі закони, прийняті до 16 січня 2003 р., наприклад Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” [7].

4. Не відповідає нормам ЦК і ГК Державний класифікатор України ДК 002:2004 “Класифікація організаційно-правових форм господарювання”, а його застосування призводить до порушення прав і законних інтересів юридичних осіб приватного права, а також громадян.

Література

1. Конституція України від 26 червня 1996 р., офіц. текст зі змінами станом на 1 січня 2006 р. — К., 2006.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. — К.: Парламент. вид-во, 2004. — 352 с.
3. Цивільний кодекс України: Наук.-практ. коментар. Ч. 1. — К.: Вид. дім “Ін Юре”, 2004.
4. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // ВВР України. — 2003. — № 18–22.
5. Господарський кодекс України: Коментар. — Х.: Одісей, 2004.
6. Закон України “Про освіту” від 26 червня 1991 р. // Голос України. — 1991. — 26 черв.
7. Закон України “Про наукову і науково-технічну діяльність” // ВВР України. — 1992. — № 12. — Ст. 165.

8. Закон України “Про вищу освіту” від 17 січня 2002 р. // Уряд. кур’єр. — 2002. — 15 трав.
9. Законодавство України про захист прав споживачів. Збірка нормативних актів. — К., 2005.
10. Державний класифікатор України ДК 002:2004 “Класифікація організаційно-правових форм господарювання”, затверджений наказом Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики від 28 травня 2004 р. № 97.
11. Цивільне право України. — Кн. 1. — К.: Юрінком Інтер, 1999.
12. Щербина В. С. Господарське право. — К.: Юрінком Інтер, 2003.

In the article the norms of the Civil Code of Ukraine concerning the organization-legal forms of the legal entities are analyzed, the necessity of their improvement is proved.